

УДК 351:364

М. А. Гладкий, аспірант кафедри менеджменту організацій Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

Досліджено основні напрями вдосконалення державного регулювання освітньої галузі, оцінювання ефективності надання якісних освітніх послуг на основі вивчення та імплементації світового досвіду. Обґрунтовано основні шляхи створення незалежних акредитаційних агенцій у сфері надання освітніх послуг.

Ключові слова: державне регулювання; освітня галузь; освітні послуги; світовий досвід; акредитаційні агенції.

In the article the basic directions of improvement of state regulation of the educational sector, evaluating the effectiveness of providing quality educational services based on the study and implementation of international experience. The basic path of independent accreditation agencies in the provision of educational services.

Key words: government regulation; educational sector; educational services; international experience; accreditation agencies.

Постановка проблеми. Сучасна освітня галузь України розвивається в умовах інноваційних змін і перетворень. Оновлюється зміст освіти, вдосконалюються освітні системи, створюються нові освітні моделі. Базовими критеріями вітчизняної освіти стають доступність та якість, наближення до європейських і світових стандартів.

Нині темпи технологічного розвитку вимагають від системи освіти не лише швидкої реакції на відповідні зміни, але й здатності працювати на випередження, оскільки “виготовлення” освітнього продукту має тривалий цикл “виробництва”.

Головним завданням, що стоїть перед українською освітянською спільнотою, є забезпечення належного рівня якості вищої освіти як умови конкурентоспроможності українських випускників на ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Контроль та оцінка якості освіти цілком вито покладаються на державу насамперед на підпорядковані Міністерству освіти і науки України Державну акредитаційну комісію та Державну інспекцію навчальних закладів [1].

Європейська практика оцінки якості освіти базується на створенні спеціалізованих акредитаційних агенцій – громадських організацій, що розробляють інструментарій і методики оцінки якості, а також перевіряють якість освіти. До компетенції цих агенцій належить також добір і навчання експертів, що проводять перевірки, а також періодична публікація матеріалів перевірок, аналіз результатів діяльності, проблем і перспектив систем якості у сфері освіти.

Європейська асоціація із забезпечення якості освіти, до якої входять 40 агенцій із 20 країн, характеризується розмаїттям політичних систем, систем освіти, соціокультурних та освітніх традицій, мов, прагнень і сподівань.

© М. А. Гладкий, 2016

Визнається верховенство національних систем освіти, важливість автономії освітніх закладів та агенцій із забезпечення якості, а також конкретні вимоги до різних академічних дисциплін. Важливий напрям діяльності з підвищення якості освіти – забезпечення та гарантії якості діяльності самих акредитаційних агенцій. У країнах ЄС контроль за діяльністю агенцій оцінювання якості освіти здійснюється за методологією, що спирається на низку вимог і передбачає власне оцінювання та зовнішнє оцінювання агенцій. Зовнішнє оцінювання агенцій проводить група незалежних експертів.

Оскільки в Україні, на відміну від розвинених європейських країн, практики гарантування якості освіти через участь у цьому процесі незалежних акредитаційних агенцій не існує, успішне запровадження такої практики має відбуватися в кілька етапів:

- законодавчо-нормативне забезпечення;
- створення та початок діяльності агенцій із гарантій якості освіти;
- контроль діяльності агенцій з гарантій якості освіти.

Досвід розвинених країн світу свідчить про те, що досягнення збалансованості освітньої системи та потреб економіки можна досягнути лише за умов тісної співпраці всіх зацікавлених сторін: державних органів, системи освіти й навчання, роботодавців і працівників.

Європейські держави прагнуть виробити єдину політику, яка б відповідала сучасним викликам, пов'язаним з адаптацією до структурних змін у глобальній економіці, підвищенням рівня зайнятості, забезпеченням якісної професійної підготовки кадрів для стимулювання економічного зростання.

Мета статті – дослідити процес удосконалення державного регулювання у сфері розвитку освітньої галузі України у контексті підвищення якості освіти на основі світового досвіду.

Виклад основного матеріалу. В розвинених країнах участь роботодавців в освіті стимулюється низкою фінансових механізмів: установленням обов'язкових внесків до фонду навчання, наданням преференцій компаніям, які інвестують у людський капітал, наданням податкових кредитів.

Державні органи Великої Британії, Італії, Швеції в разі найму на навчання на виробництві молоді віком 16–18 років, яка не має повної середньої освіти, відшкодовують 60 % витрат підприємства на означені цілі. У Великій Британії та Франції податкова схема стимулювання підприємств, що здійснюють навчання, має такий вигляд: “податок + дотація”. Вона передбачає встановлення фіксованого податку на навчання кадрів на підприємстві від загального фонду заробітної плати підприємства. Сума витрат на навчання повертається державою за поданням рахунків.

Важливим джерелом фінансування підготовки є кошти самих підприємств (відрахування на підготовку та підвищення кваліфікації кадрів від 2 до 10 % фонду заробітної плати відбуваються на підприємствах Франції, Великої Британії, Італії). В європейських країнах триває активний процес щодо організації внутрішньовиробничих навчальних центрів і запровадження механізму прямого фінансування внутрішньовиробничих систем навчання, обов'язковою умовою якого є відповідність професійної освіти вимогам, які висуваються до сучасних професій. У Франції існують галузеві, в Німеччині міжзаводські центри, які зазвичай є підрозділами корпорацій. Вважається, що це дешевше і результативніше, ніж звертатися до рекрутингових агентств. У Сполучених Штатах бізнес узагалі виступає основним замовником освітніх і наукових послуг. Оплата за ці послуги забезпечує розвиток навчальних закладів і надає практичний

матеріал для навчання. Виробництво фінансує 60 % науки у навчальних закладах. Для підтримки компаній, що активно співпрацюють із навчальними закладами, створено систему пільг і додаткових прав: безкоштовне використання державних наукових лабораторій, пільги на купівлю сировини, матеріалів, податкові пільги тощо.

У країнах ЄС до питань дослідження та прогнозування ринку праці залучено різноманітні структури: урядові, академічні, три- та дводосторонні структури соціального партнерства або організації роботодавців, структури системи освіти й навчання. Останніми роками спостерігається перехід від проведення широкомасштабного аналізу потреб у кваліфікаціях на національному рівні до аналізу затребуваних кваліфікацій на регіональному й місцевому рівнях, і навіть на рівні підприємств, унаслідок чого поряд із великими державними структурами виникають невеликі приватні структури, які проводять ці дослідження й розробки, що повністю відповідає тенденціям регіоналізації систем освіти й навчання.

В Україні важливим складником стратегії у сфері підготовки має бути тісний взаємозв'язок між сферами освіти і праці. Для цього потрібна інформація про зміни попиту на професійні навички, оперативне реагування системи освіти на структурні зміни в економіці та суспільстві.

Дієвість стратегічних ініціатив у цих сферах визначається ступенем їх зв'язку із завданнями, на виконання яких спрямована здійснювана економічна й соціальна політика. Ефективна політика забезпечення затребуваності підготовлених системою освіти й навчання фахівців на ринку праці потребує виконання таких завдань:

- створення структур, відповідальних за стратегічне прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці на національному і регіональних рівнях;
- розроблення та запровадження ефективних для України сучасних методик стратегічного прогнозування освітньо-кваліфікаційних потреб ринку праці;
- розширення аналізу потреб у кваліфікаціях на національному рівні до аналізу затребуваних кваліфікацій на регіональному й місцевому рівнях і навіть на рівні підприємств;
- приведення ринку освітніх послуг у відповідність до потреб розвитку трудового потенціалу в спосіб визначення пріоритетних напрямів підготовки фахівців згідно з потребами національної та регіональних економік;
- широке залучення роботодавців до процесу підготовки кадрів, планування обсягів напрямів підготовки, створення навчальних програм працевлаштування після закінчення навчання.

Визначальна риса ефективної моделі взаємодії освіти й ринку праці – наявність чітких механізмів забезпечення співпраці між суб'єктами-учасниками на засадах соціального партнерства за активного сприяння держави, яке відбувається через зближення підходів різних країн до організації освіти, а також через визнання документів про освіту інших країн. Загальноєвропейський простір освіти й загальноєвропейський дослідний простір утворюють сучасне європейське суспільство знань. Спільний європейський освітній простір, з одного боку, сприяє мобільності студентів і професорсько-викладацького складу, а з іншого – академічна мобільність є необхідною умовою його формування.

Академічна освіта збільшує шанси людини на самореалізацію, а також підвищує якість трудових ресурсів національної економіки. Вона стає відповіддю національних

систем освіти на виклики глобального освітнього простору, гостру конкуренцію на ринку освітніх послуг.

У провідних країнах світу міжнародний компонент національної освітньої політики за останні 20 років став предметом уваги фахівців у сфері міграційної політики, працевлаштування, торгівлі, які долучилися до процесу регламентації, організації та фінансування академічної мобільності разом із регіональними неурядовими агенціями та міжнародними організаціями.

У контексті стратегічних завдань державної освітньої політики України зовнішню студентську мобільність слід розглядати як суттєву статтю поповнення бюджету, а професійну мобільність професорсько-викладацького та адміністративного складу навчального закладу як механізм підвищення рівня національної освітньої системи за рахунок вивчення іноземного досвіду, а також як спосіб подолання відставання вітчизняної університетської науки, що виникає через брак фінансування й відсутність сучасного обладнання.

Концептуальні щодо академічної мобільності положення про те, що студенти Європи мають потребу та право на навчання для здобуття ступенів, що визнаються в Європі, не тільки у країнах (регіоні), де їх здобуто, а також те, що головна відповідальність навчальних закладів та установ європейської освіти полягає в гарантуванні надання однаково високого рівня кваліфікації своїм студентам.

Адаптація національної системи освіти до загальноєвропейських критеріїв дасть змогу державі забезпечити принципову можливість розвитку академічної мобільності української освіти. Інструменти і способи забезпечення сумісності й порівнянності національних складників у межах європейської системи освіти розроблено в таких базових документах:

- Всеосяжна рамка кваліфікацій для європейського простору освіти;
- Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя, ініційована Європарламентом та Єврокомісією;
- Кроки з розробки національних рамок кваліфікацій, ухвалені на Лондонській конференції міністрів, відповідальних за освіту;
- Критерії та процедури узгодження національних рівнів кваліфікації з Європейською рамкою кваліфікації;
- Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в європейському просторі вищої освіти;
- Європейський реєстр агенцій із забезпечення якості;
- Зальцбургський принцип розробки докторських програм для європейського суспільства знань;
- Хартія європейських навчальних закладів для освіти впродовж життя.

Міжнародним освітнім співтовариством визначено й зафіксовано численні аспекти, що впливають на зростання міжнародної студентської мобільності, але розвиток механізмів гарантування якості освіти й захисту іноземних студентів перебуває в компетенції країн, що приймають.

У той час, коли у світі академічна мобільність має системний організований на рівні державної політики характер, в Україні вона залишається спонтанним та індивідуальним явищем.

Незважаючи на це, в українських навчальних закладах є достатній потенціал для боротьби за частку ринку освітніх послуг. За даними МОНУ, в навчальних закладах

Україні більшість опановує медичний фах, а інші іноземні студенти вивчають технічні науки. Нині освітній потенціал України дав їй змогу увійти у топ-10 країн-лідерів у сфері міжнародної освіти, а за ступенем інтернаціоналізації навчальних закладів – до 5 країн-лідерів у світовій системі міжнародної освіти.

Міжнародна академічна мобільність розвивається в Україні дуже повільно. Поїздки за кордон українське студентство здійснює коштом батьків, спонсорів, закордонних благодійних фондів тощо. Закордонне навчання і стажування коштом навчального закладу або держави становить менше 10 % від офіційно оголошеної кількості “мобільних українських студентів”. Більшість академічних обмінів студентів відбувається способом укладення двосторонніх договорів між навчальними закладами України та Європи. Міністерство освіти і науки зафіксувало зазначене у Примірному положенні про академічну мобільність студентів навчальних закладів України, затвердження якого стало бюрократичною формальністю, що ніяк не сприяє академічній мобільності.

Фінансування академічної мобільності Міністерство освіти і науки пропонує здійснювати коштом навчального закладу, фондів підтримки й розвитку освіти, грантів, коштів сторони, яка приймає, або особистих коштів учасників академічної мобільності. В умовах, коли держава фінансує лише зарплату викладачам, стипендію студентам і частину коштів на комунальні витрати, українські навчальні заклади не в змозі організувати академічну мобільність на належному рівні.

Для України досягнення ефективної міжнародної академічної мобільності реально лише за умови створення продуктивної системи національної академічної мобільності, її нормативно-правової бази, організаційно-економічного механізму, визначення джерел фінансування й готовності до партнерства суб'єктів процесу академічних обмінів. Розвиток академічної мобільності уможливить прискорення інтеграції країни в європейський освітній простір, підйом освітніх технологій та якості освіти до світового рівня, інноваційний розвиток науки та інтеграцію її з виробництвом, надходження значних коштів до державного бюджету, які можна інвестувати в розвиток вітчизняної системи освіти, поліпшити якість трудових ресурсів країни, дасть змогу працевлаштування українців за кордоном тощо.

Здійснення таких масштабних позитивних змін потребує чималого часу й зусиль, проте саме в цій площині продумана й цілеспрямована модернізація наукової сфери здатна бути потужним чинником перетворень в економіці, рушієм переходу до прогресивних технологічних укладів, розвитку нових наукомістких виробництв, підготовки сучасних високоосвічених фахівців.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Україна має свою загальнодержавну політику, а її важливою складовою (підсистемою) є державна політика у сфері освіти, яка містить сукупність чинних нормативно-правових документів, спрямованих на сучасний розвиток цієї галузі.

Державну політику в галузі освіти України визначають вищі законодавчий і виконавчий органи влади, а здійснюють органи державної, регіональної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування на основі затвердженої органами державної влади та схваленої громадською думкою освітньої політики [1–2].

Для України необхідно постійно будувати оптимально можливі для нашого суспільства й конкретних умов державні механізми управління своєю освітньою політикою та її регулювання на внутрішньому, зовнішньому й міжнародному рівнях з урахуванням норм міжнародного права й практики.

Механізми державного управління

Найвагомішу міжнародну політику у світі загалом і для освіти зокрема здійснює Організація Об'єднаних Націй. Україна неухильно дотримується цілей та принципів Статуту Організації, робить суттєвий внесок в її діяльність у сферах підтримки міжнародного, економічного та соціального розвитку, захисту прав людини, зміцнення міжнародного права, розвитку освіти тощо.

Завдяки активній позиції у міжнародних організаціях наша країна отримала велику технічну, матеріальну та фінансову допомогу.

Основні положення дотримання міжнародної політики щодо розвитку освіти закріплено Конституцією України.

Україна також працює в галузі освіти зі Світовим банком – однією з найбільших у світі міжнародних фінансових організацій, що надають допомогу для розвитку.

В Україні методика оцінки якості освітніх послуг полягає в тому, що вона більше зорієнтована на кількісні показники. Це є слабкою стороною методики. Якщо використовуються тільки кількісні показники, погіршує уявлення про такий складний об'єкт оцінки, яким виступає якість освіти. Аксиомою теорії оцінки якості є те, що кількісні показники та шкали набагато бідніші за змістом від якісних.

На теперішньому етапі Україна здійснює модернізацію освітньої діяльності у контексті європейських вимог, тому оцінка якості освіти має охоплювати всі основні функції та напрями діяльності в цій сфері: якість викладання; підготовки й проведення досліджень; якість підготовки персоналу; навчальні програми та якість навчання.

Для здійснення освітніх реформ необхідно визначити правильні критерії оцінювання надання якісних освітніх послуг і кожного навчального закладу як суб'єкта надання освітніх послуг.

Збереження, а по можливості, й зміцнення суб'єктності сфери освіти виступає базовим концептуальним принципом не тільки реформ національних систем освіти, але й широкомасштабних інтеграційних процесів, що розвертаються в Україні, в Європі й у всьому світі.

Водночас зміни необхідні й у державній політиці, і в інституціональних відносинах: адекватне фінансування, розширення автономії навчальних закладів, демократизація сфери освіти в цілому.

Список використаних джерел:

1. Сиченко В. В. Механізми регулювання системи освіти: сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / В. В. Сиченко. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – С. 168–283.
2. Сиченко В. В. Сутність та особливості маркетингу освітніх послуг в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Сиченко // Державне будівництво. – 2007. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua>